

مروری بر

ریسک فعالیت‌های بانکی و راهکارها

مهدی نیازی - بازرس بانک مرکزی

چکیده

در این مقاله تلاش شده است تا با توجه به اهمیت موضوع ریسک در ادبیات مالی و تفاوت ریسک در فعالیت‌های بانکی با ریسک در سایر نهادهای درگیر با مسایل مالی، معرفی اولیه‌ای از ریسک‌ها و تعریف آنها داشته باشیم و صرف‌نظر از راهکارهایی که در منابع خارجی موجود می‌باشد، راهکارهایی را که در بانک‌های ایران در شرایط فعلی می‌توانند راهگشا باشند، معرفی نماییم. لازم به یادآوری است که در این مقاله، ریسک‌هایی که در اولویت می‌باشند، مورد بررسی قرار گرفته‌اند و طبقه‌بندی ریسک‌ها نیز براساس اولویت‌هایی می‌باشد که توسط کمیته بال اعلام شده است.

تعاریف

تعاریف بسیاری در خصوص ریسک وجود دارد و می‌توان گفت که همه آنها نیز به نوعی درست هستند و جوابگوی نیازهای ما می‌باشند. ریسک در لغت به معنای امکان یا احتمال بروز خطر، صدمه‌دیدن، خسارت‌دیدن و یا کاهش درآمد می‌باشد. ریسک در تجارت عمدتاً ناشی از عدم تحقق درآمدهای پیش‌بینی شده است که منجر به کاهش سود خواهد شد. در علوم مالی، معمولاً ریسک تجارت با انحراف از معیار، یا انحراف استاندارد اندازه‌گیری می‌شود.

تفاوت‌ها

با توجه به مفهوم بالا، می‌توان گفت که ریسک در بانکداری به عللی با ریسک در دیگر واحدهای اقتصادی

متفاوت است. این علل را می‌توان به شرح زیر معرفی کرد:

- ۱- تنوع عملیات بانکی.
 - ۲- ماهیت متفاوت عملیات بانکی با سایر عملیات تجاری، از جمله مترتب‌بودن ریسک به هر دو سوی عرضه و تقاضا، یعنی منابع و مصارف.
 - ۳- وضعیت خاص سرمایه بانک نسبت به سایر بنگاه‌ها از نقطه‌نظر فزونی چشمگیر تمهیدات بانک نسبت به سرمایه آن.
 - ۴- ضرورت حفظ منافع سپرده‌گذاران بانک.
 - ۵- تعدد گیرندگان تسهیلات از بانک با شرایط مالی متفاوت.
- این موارد و موارد دیگر باعث می‌شوند که موضوع ریسک در بانک‌ها بسیار پیچیده‌تر از سایر واحدهای تجاری باشد.

ریسک در بانکداری

در حال حاضر، مساله ریسک در تمام موسسات مالی و بانکی جهان در صدر فعالیت‌های تحقیقاتی قرار دارد. ضمن این که روش‌های ارزیابی شده توسط مراجع بین‌المللی در خصوص شناسایی، محاسبه، کنترل و مدیریت ریسک در بانک‌ها حالت عمومی دارد و تفاوت‌های ناشی از دولتی یا غیردولتی بودن و اسلامی یا غیراسلامی بودن بانک‌ها در این روش‌ها تأثیری ندارد و تنها می‌توانیم در شرایط مختلف برخی امور را در اولویت قرار بدهیم.

ذکر این نکته نیز ضروری است که به هنگام بررسی و اندازه‌گیری ریسک‌ها توسط کارشناسان و بازرسان بانک‌ها، شناسایی و تفکیک درست ریسک‌ها و طبقه‌بندی آنها با توجه به ماهیت فعالیت‌ها در اولویت خواهد بود. لذا با توجه به

اشاره

لزوم انعطاف‌پذیری موسسات مالی به منظور رویارویی توفیق‌آمیز با چالش‌ها و تغییرات گریزناپذیر دنیای کنونی را نمی‌توان انکار کرد. مدیریت حرفه‌ای ریسک‌ها هم یکی از مهمترین گذرگاه‌هایی است که مستلزم به کارگیری آن قدرت انعطاف و انطباق با شرایط جدید است. به نحوی که اینگونه موسسات بتوانند چالش‌های فزاینده ناشی از چگونگی مقررات و کم‌وکیف بازر و مشتریان و رویدادهای برآمده از ورود فن‌آوری‌های نوین را درک کنند و به‌طور کارآمد به فعالیت خود ادامه دهند.

موضوع ویژه این شماره را به همین امر اختصاص داده‌ایم تا در شرایط متحول کنونی، مورد استفاده بانکداران کشورمان قرار گیرد. سردبیر

و علمی دارد و در این میان، داشتن نظام اطلاعاتی دقیق و ابزار اندازه‌گیری ضروری می‌باشد و با توجه به پویایی و متغیر بودن محیط بانکی و مالی همواره باید عوامل مهم بازار از جمله صنعت موردنظر و وضعیت کلی اقتصاد کشور را در مدنظر قرار داد.

ریسک نقدینگی (Liquidity Risk)

این ریسک شامل مواردی است که یک بانک توان اجرای تعهدات مالی کوتاه‌مدت را نداشته باشد، یا به عبارتی، عدم توانایی در تامین نیازهای متقاضیان وام یا دارندگان سپرده که قصد برداشت وجوه خود را دارند.

در بانکداری، سررسید تسهیلات اعطایی یا دارایی‌ها از سررسید سپرده‌ها یا بدهی‌ها طولانی‌تر است و این موضوع باعث می‌شود که در سررسیدهای مختلف برای پرداخت وجوه مشکلاتی به وجود آید. بانک برای مقابله با این ریسک، می‌تواند بر روی ارقام سرمایه‌گذاری‌ها در سمت راست ترازنامه متمرکز شود. اگر یک بانک به میزان مناسبی روی اوراق بهادار سریع‌ال معامله سرمایه‌گذاری کند، قادر خواهد بود که به هنگام نیاز، وجوه لازم را به سرعت تامین نماید. البته این نکته را نیز باید در نظر گرفت که این وجوه با توجه به این که دارای بار مالی برای بانک می‌باشند و همچنین در برابر تفاوت نرخ بهره بانکی و بهره بازار حساس هستند، لذا در بلندمدت در رتبه‌بندی بانک تاثیر منفی خواهند داشت.

برای مقابله با این ریسک که بانک را با مشکلات اساسی روبرو می‌کند، بانک می‌تواند تدابیری را در نظر بگیرد که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- در نظر گرفتن ساختار سررسید وجوه که به پیش‌بینی جریان خالص وجوه نقد کمک می‌کند.
- متنوع کردن منابع وجوه و سررسیدها که بانک را قادر می‌سازد تا جلوی از دست دادن مقادیر عمده‌ای سپرده در زمانی خاص را بگیرد.

- ایجاد خط‌های اعتباری مالی با دیگر موسسات مالی برای دریافت خطوط اعتباری کوتاه‌مدت.

- استفاده از ابزارهای مالی مشتقه برای مدیریت وجوه با توجه به سررسیدهای موردنظر.

این موضوع را هم باید در مدنظر قرار داد که به علت ممنوعیت شرعی استفاده از ابزارهای مالی مبتنی بر نرخ بهره، دست بانک‌های داخلی در این زمینه تا حدی بسته است.

ریسک عملیاتی (Operational Risk)

این ریسک در واقع احتمال زیان ناشی از ضعف یا ناکارآمدی سیستم‌ها و شیوه‌های داخلی، افراد، فرایندها و یا

توصیه‌های کمیته بال، ابتدا به تعریف ریسک‌های عمده زیر می‌پردازیم. این ریسک‌ها از نظر عملیاتی بودن و رتبه‌بندی، بیشترین کاربرد را در ادبیات بانکی دارند. سپس در هر مورد راه‌هایی را برای مقابله با این ریسک‌ها و کنترل آنها ارائه می‌نماییم:

ریسک اعتباری (Credit Risk)

به‌طور اخص، ریسک اعتباری ناشی از اعطای اعتبارات تجاری، مهمترین ریسک فعالیت‌های بانکی می‌باشد. برای اعطای تسهیلات باید درجه اعتبار و قدرت بازپرداخت اصل و فرع دریافت‌کنندگان تسهیلات را تعیین نمود. احتمال عدم برگشت اصل و فرع تسهیلات اعطاشده را ریسک اعتباری می‌نامیم. این مساله می‌تواند ناشی از کاهش توان بازپرداخت یا عدم پرداخت اصل و فرع باشد.

تاکنون بزرگترین مشکلات بانک‌ها ناشی از عدم برنامه‌ریزی درست برای ریسک اعتباری بوده است. در این راستا اقداماتی را می‌توان عملی نمود تا ریسک اعتباری کنترل شود. تمرکز تسهیلات اعطایی به مشتریان در گروه و یا بخش خاص اقتصادی به صورت‌های گوناگون باعث افزایش این ریسک می‌شود و مورد بسیار مهم دیگر، اعطای تسهیلات به شرکت‌هایی است که از لحاظ مالی و ساختار مالکیت به یکدیگر متصل می‌باشند (Connected Lending). در این حالت، تسهیلات به شرکت مادر اعطا می‌شود که به طور زنجیره‌ای مالک شرکت‌های دیگر است و همزمان باعث درگیر شدن بانک‌ها در امور پیچیده می‌شود. در این حالت، یک مشتری قادر به ایفای تعهدات خود نمی‌باشد، زیرا انجام تعهدات منوط به دریافت تعهدات از کس دیگر خواهد بود. این موضوع و دیگر موارد اشاره‌شده این نکته را به ذهن می‌آورد که اقداماتی اساسی در این خصوص باید اندیشیده شوند. موارد زیر از جمله راه‌های پیشنهادی می‌باشند:

- مشتریان باید پرونده‌های اعتباری شفاف داشته باشند تا امکان بررسی وضعیت مشتری فراهم باشد.

- سررسید وام‌های اعطایی و ریسک نقدینگی باید به دقت در مدنظر باشد (مدیریت نقدینگی).

- در نظر گرفتن مدیریت پورتفوی ریسک اعتباری کمک خواهد کرد تا مجموعه عواملی که ریسک اعتباری دارند، شناسایی شوند و بر آنها دقت نظر اعمال شود. در این مورد دو عامل زیر از مهمترین عوامل بشمار می‌روند:

الف - محدود کردن اعطای وام به اشخاص وابسته (تسهیلات مرتبط).

ب - در مدنظر قرار دادن مقررات مربوط به تسهیلات کلان. مدیریت پورتفوی نیز احتیاج به کاربرد تکنیک‌های ریاضی

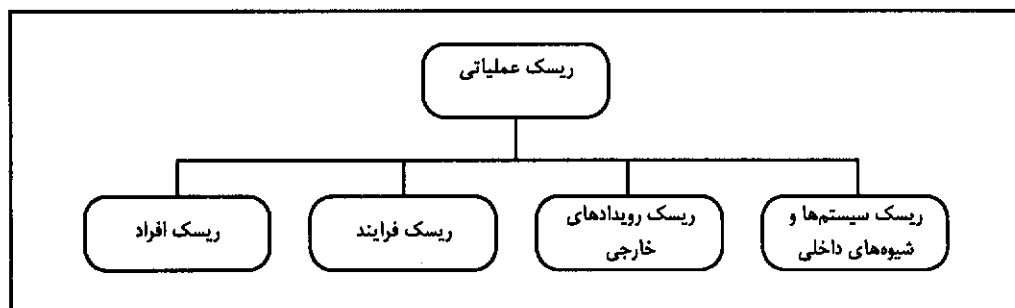
یکی از وجوه تفاوت ریسک در بانکداری با دیگر واحدهای اقتصادی، وضعیت خاص سرمایه بانک‌ها نسبت به سایر نگاه‌ها از نقطه نظر فزونی چشمگیر تعهدات بانک نسبت به سرمایه آن است.

روش‌های آرایه‌شده از سوی مراجع بین‌المللی در خصوص شناسایی، محاسبه، کنترل و مدیریت ریسک در بانک‌ها حالت عمومی دارد و تفاوت‌های ناشی از دولتی یا غیردولتی بودن و اسلامی یا غیراسلامی بودن بانک‌ها در این روش‌ها تأثیری ندارد.

رویدادهای خارجی می‌باشد. اگرچه ریسک عملیاتی از ابتدای تولد بانکداری وجود داشته است، ولی به علت وسیع‌بودن حیطه تعریف این ریسک و مشکل‌بودن اندازه‌گیری، کمتر به آن پرداخته شده است. ریسک‌های عملیاتی را می‌توان به شرح زیر طبقه‌بندی نمود:

سیاسی، عوامل طبیعی و... طراحی سیستم کنترل داخلی مناسب، بهترین شیوه برای پوشش‌دادن این ریسک می‌باشد. برخی از عوامل موثر در این کارکرد عبارتند از: به‌کارگیری تکنولوژی مناسب و کارآمد، به‌خصوص در زمینه IT، به‌کاربردن اصول احتیاطی قراردادهای

پیش‌بینی برخی خطرات احتمالی و تمهید روش‌هایی برای مدیریت آن.

ریسک حقوقی (Legal Risk)

شرایط حقوقی قراردادهای منعقد شده بانک با طرف‌های تجاری را که به نتایج نامطلوب و غیرمنتظره منجر می‌شود، به عنوان ریسک حقوقی می‌شناسیم. وجود اسناد مخدوش، عدم‌صلاحیت قانونی یا فقدان اختیارات یکی از طرفین قرارداد و نامناسب‌بودن شرایط قرارداد از عمده‌ترین مصداق‌های ریسک حقوقی می‌باشند.

تهیه و تدوین چارچوب‌های حقوقی مناسب در عقد قراردادهای بانک و در نظر گرفتن قوانین حاکم بر سرزمینی که قرارداد در آن منعقد شده است، از جمله راهکارهای موثر برای مقابله با این ریسک می‌باشند.

توضیح این‌که برخی از صاحب‌نظران، این ریسک را جزئی از ریسک عملیاتی بشمار می‌آورند، ولی در این مقاله به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفته است.

ریسک بازار (Market Risk)

ایس ریسک ناشی از تغییر نرخ‌های موجود در بازار می‌باشد که باعث تغییر پیش‌بینی‌ها و برنامه‌ریزی‌های راجع به معاملات می‌شود. بدیهی است که تغییر این برنامه‌ها هم بانک را در معرض نوسانات قیمت یا ارزش ابزارهای مالی قابل فروش قرار می‌دهد.

* کنترل امور حساس توسط دو نفر که زیرمجموعه یک مدیر نباشند (Four Eyes Principle).

ریسک سیستم‌ها و شیوه‌های داخلی (Systems and Internal Methods Risk) شامل ناکارآمدبودن دستورالعمل‌های داخلی و برنامه‌های مدون در راستای نیل به اهداف سازمان.

ریسک رویدادهای خارجی (External Events Risk) شامل مسایل خارج از کنترل موسسه مالی که حیطه آن بستگی به دامنه فعالیت‌های موسسه دارد. این رویدادها می‌توانند از تصمیمات محلی تا اتفاقات بین‌المللی را دربرگیرند.

ریسک فرایند (Process Risk)، شامل اشتباه در کنترل، اشکال در رویه‌ها، مسوولیت‌های بالا برای یک نفر، به‌کارنبردن اصل چهار چشم*، عدم‌به‌کارگیری سیستم‌های IT به‌طور مناسب.

ریسک افراد (Human Risk)، شامل رفتار غیرقانونی، کلاهبرداری‌های داخلی، کوتاهی در عکس‌العمل در برابر مشکلات شناخته‌شده و...

مهمترین عوامل موثر بر بروز ریسک عملیاتی به شرح زیر می‌باشند:

■ کلاهبرداری داخلی، یعنی کلاهبرداری توسط کارکنان بانک.

■ کلاهبرداری خارجی، یعنی آن دسته از کلاهبرداری‌هایی که توسط افراد خارج از بانک انجام می‌شوند.

■ عوامل غیرعمدی یا سهل‌انگاری‌های ناشی از کارکنان، یا عدم‌ایمنی محل کار که باعث از بین رفتن فیزیکی دارایی‌ها می‌شود.

■ عوامل ناشی از عملکردگیرندگان تسهیلات.

■ عوامل بیرونی از قبیل محدودیت‌های قانونی، تحولات

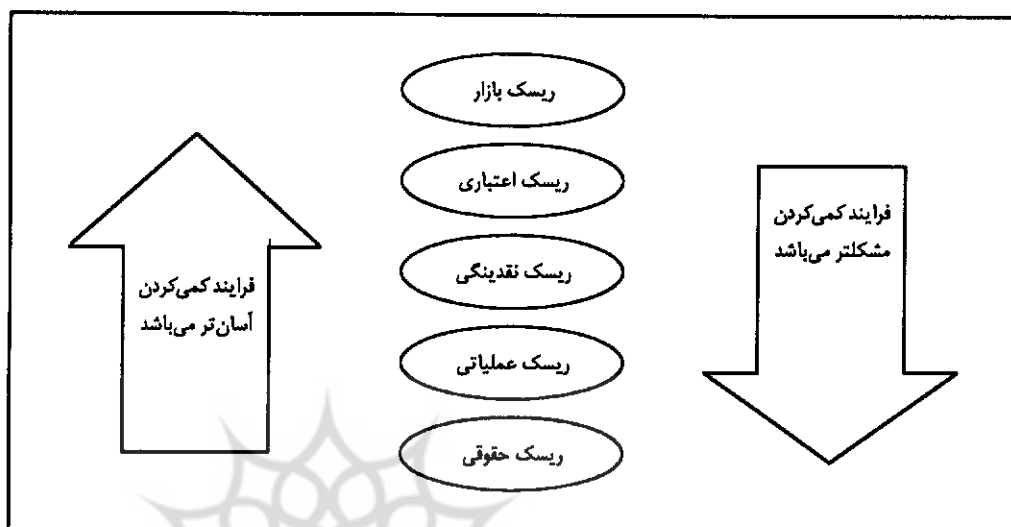
تاکنون بزرگترین مشکل بانک‌ها ناشی از عدم برنامه‌ریزی درست برای مدیریت ریسک اعتباری بوده است.

در بانکداری، سررسید تسهیلات اعطایی یا دارایی‌ها از سررسید سپرده‌ها یا بدهی‌ها طولانی‌تر است و این موضوع باعث می‌شود که در سررسیدهای مختلف برای پرداخت وجوه مشکلاتی به‌وجود آید.

این که بانک‌ها همواره به خرید و سرمایه‌گذاری در دارایی‌های فیزیکی و همچنین صنایع مختلف مشغول می‌باشند، لذا همواره تغییر قیمت‌ها بانک‌ها را با این مشکل مواجه خواهد ساخت که پیش‌بینی ارزش دارایی‌های مالی و درآمدهای ناشی از تسهیلات اعطایی آنها دقیق نخواهد بود. برای مقابله با این مشکل نیز اقداماتی متصور می‌باشد که

با وجودی که محاسبه این ریسک از پیچیده‌ترین فرمول‌های ریاضی و آمار کمک می‌گیرد، اما در حال حاضر، کارشناسان بانکی بین‌المللی معتقدند به علت کمی بودن عوامل درگیر در این موضوع، محاسبه آن از سایر ریسک‌ها آسانتر است. توضیح این که پدیده‌های موثر بر بروز هر یک از انواع ریسک‌ها، به ترتیب مندرج در نمودار قابلیت کمی شدن دارند.

می‌توان به سرمایه‌گذاری در صنایع و تجارت‌های مختلف با ریسک‌های متفاوت، استفاده از سیستم محاسبه سود به طور متغیر و همچنین ابزارهای مالی مشتقه اشاره نمود. ریسک نوسانات نرخ بهره (Interest Rate Risk): این عامل نیز همچون سایر عوامل اشاره‌شده باعث می‌شود که جریان منابع و مصارف بانک‌ها دچار خطا شود. در این میان باید راه‌هایی هم برای کنترل این ریسک اندیشیده شود که بارزترین روش‌های مورد استفاده، می‌تواند متغیر کردن نرخ سود تسهیلات بانکی و نرخ سود سپرده‌ها باشد.

سایت‌های مرتبط

www.bis.org

www.defaultrisk.com

می‌توان با استفاده از مدل‌های پیشرفته همچون تکنیک ارزش در معرض ریسک، و یا به‌کارگیری ابزارهای مشتقه‌ای همچون سوپ ارز، معاملات آتی و سلف بر روی نرخ ارز، ریسک نوسانات نرخ ارز را کنترل نمود.

ریسک نوسانات نرخ ارز (Currency Risk): با توجه به این که فعالیت بانک‌ها گسترش پیدا نموده و فعالیت‌های بین‌المللی و استفاده از پول‌های خارجی در سیستم بانکی اجتناب‌ناپذیر شده است، و با توجه به این که از سال ۱۹۷۳ سیستم برتون‌وودز از هم پاشیده و سیستم نرخ ثابت ارزها برچیده شده است، لذا همواره پیش‌بینی‌های ناشی از درآمد دارایی‌های خارجی (به‌عنوان مثال، تسهیلات اعطایی خارجی و سپرده‌های خارجی نزد بانک‌های خارجی) و همچنین هزینه تامین منابع ارزی با درصدی از خطا همراه خواهد بود.

یکی از مهمترین راه‌هایی که برای مقابله با این مشکل در اختیار بانک‌ها می‌باشد، شناسایی ریسک‌هایی است که در این زمینه ممکن است وجود داشته باشند و اندازه‌گیری آنها در اولویت بعدی می‌باشد. در همین راستا، می‌توان با استفاده از مدل‌های پیشرفته موجود (تکنیک ارزش در معرض ریسک از مرسوم‌ترین شیوه‌های مورد استفاده می‌باشد) برای پیش‌بینی و اندازه‌گیری ریسک و ابزارهای مالی موجود (ابزار مشتقه‌ای چون سوپ ارز، معاملات آتی و سلف بر روی نرخ ارز) این ریسک‌ها را کنترل نمود و در نهایت این امر منجر به ایجاد یک پورتفوی شامل ارزهای مختلف یا سررسیدهای مختلف می‌شود. این کار باعث می‌شود که ریسک ارزی بانک کاهش پیدا کند.

ریسک نوسانات قیمت‌ها (Price Risk): با توجه به